

Казакова Г.Д.

студентка Дніпропетровського ДУВС

наук. кер. – к.ю.н., доц. **Свистун Л.Я.**

доц. каф. цивільно-правових дисциплін

ОСОБЛИВОСТІ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ОСОБОЮ У РАЗІ ЗДІЙСНЕННЯ НЕЮ ПРАВА НА САМОЗАХИСТ

Згідно з ч. 5 ст. 55 Конституції України кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань [1]. Одним із засобів захисту, відповідно до цієї статті, є здійснення права на самозахист, який, згідно із ч. 1 ст. 19 Цивільного кодексу, визначається як застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства [2]. Слід зазначити, що саме означене конституційне положення є підґрунтям для реалізації даного права.

Питаннями відшкодування шкоди, завданої особою у разі здійснення нею права на самозахист, займалися такі науковці, як Б.С. Антимонов, А.М. Белякова, В.В. Глянцев, С.Є. Донцов, О.С. Йоффе, Ю.Х. Калмиков, О.О. Красавчиков, М.С. Малєїн, Г.К. Матвєєв, В.Т. Смирнов.

Відповідно до ч. 1 ст. 1169 Цивільного кодексу України шкода, завдана особою при здійсненні нею права на самозахист від протиправних посягань, у тому числі у стані необхідної оборони, якщо при цьому не були перевищені її межі, не відшкодовується [2].

Одним із способів самозахисту цивільного права є дія у стані необхідної оборони. Поняття та ознаки необхідної оборони розкриваються у ст. 36 КК України, відповідно до якої необхідною обороною визнаються дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом завдання тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони [3].

Проте, як вказує В.І. Борисова, застосування поняття необхідної оборони у приватноправовій та публічно-правовій сферах ще не означає абсолютної тотожності його змісту для кожної сфери. Якщо за кримінальним законодавством необхідна оборона визначається як протидія суспільно небезпечному посягання, тобто посягання, що має ознаку злочину, то з цивільно-правової точки зору необхідною буде також оборона від будь-яких інших протиправних посягань на охоронювані законом суб'єктивні права та інтереси особи, що обороняється, які до складу передбачених КК злочинів не на-

лежать (наприклад, протидія самовільному будівництву споруди на земельній ділянці, належній особі, що обороняється). Крім того, якщо кримінальна відповідальність особи, яка обороняється, настає лише за умисне вбивство та за умисне завдання тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони, то цивільно-правовий обов'язок відшкодувати завдану шкоду настане будь-коли, якщо обрана особою, що захищалася від протиправного посягання, протидія виходила за межі необхідної оборони [4, с. 3].

Дія у стані необхідної оборони не є протиправною, а отже шкода, завдана в результаті таких дій особі, що здійснювала посягання, не відшкодовується. Винятком із цього правила є перевищення меж необхідної оборони, під яким розуміється умисне заподіяння тому, хто посягає, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту (ч. 3 ст. 36 КК). І якщо кримінальна відповідальність за завдання шкоди внаслідок перевищення меж необхідної оборони настає тільки у випадках, прямо передбачених Кримінальним кодексом, то відшкодування такої шкоди за правилами ЦК настає на загальних підставах за деякими винятками. Разом з тим, як вказує законодавець, в даному випадку треба враховувати правило ст. 1193 ЦК, відповідно до якого наявність вини потерпілого у завданні йому шкоди є підставою для зменшення розміру відшкодування [5].

Так, згідно з ч. 2 ст. 1169, якщо у разі здійснення особою права на самозахист вона завдала шкоди іншій особі, ця шкода має бути відшкодована особою, яка її завдала. Якщо такої шкоди завдано способами самозахисту, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства, вона відшкодовується особою, яка вчинила протиправну дію [2].

У Науково-практичному коментарі ЦК України зазначається, що ця частина визначає правила відшкодування шкоди, завданої третій особі у разі здійснення особою права на самозахист. За загальним правилом, така шкода відшкодовується особою, яка її завдала. Разом з тим якщо такої шкоди завдано способами самозахисту, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства, вона відшкодовується особою, яка вчинила протиправну дію, що викликала необхідність застосування заходів самозахисту [5].

Проаналізувавши ст. 1169-1195 ЦК України, О.І. Рибчак вказує, що у випадку перевищення меж необхідної оборони особа, яка заподіяла шкоду, зобов'язана відшкодувати потерпілому заробіток (дохід), втрачений ним внаслідок втрати чи зменшення професійної або загальної працездатності, однак витрати закладові охорони здоров'я на лікування потерпілого не відшкодовуються [6, с. 1].

Загалом, як зазначає Л.І. Ляшевська, у правовій літературі умови появи будь-яких зобов'язань з відшкодування завданої шкоди поділяють на загальні і спеціальні. Зі змісту ст. 1169-1171 чинного ЦК України, як підкреслює С.Д. Гринько, впливає, що загальними умовами виникнення зобов'язань з відшкодування шкоди, завданої правомірними діями, є: а) наявність шкоди, б) правомірні дії і в) причинно-наслідковий зв'язок між шкодою і правомір-

ною дією [7, с. 266].

Також слід виділити такий обов'язковий елемент будь-якого зобов'язання, як наявність його суб'єктів.

Так, суб'єктами зобов'язань з відшкодування такої шкоди є: 1) кредитор (потерпілий) – особа, якій завдано шкоду, а в разі її смерті – зазначені в законі особи, які виступають кредиторами. Кредитором може бути будь-який громадянин України (дієздатний, недієздатний, неповнолітній, який не досяг 15 років, іноземець чи особа без громадянства), а також юридична особа; 2) боржник – особа, яка відповідає за заподіяну шкоду. За цивільним законодавством ним, як правило, є заподіювач останньої. Боржник – це фізична особа, яка досягла певного віку і є дієздатною (ст. 1178-1186 ЦК України), або юридична особа [7, с. 267].

Отже, на нашу думку, інститут відшкодування шкоди, спричиненої самозахистом, є обов'язковим елементом системи цивільного права, адже зумовлює необхідність регулювання відносин, які виникають при завданні людині шкоди, з метою забезпечити справедливе відшкодування останньої.

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30.

2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.

3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III: за станом на вересень 2014 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26.

4. Борисова В.І. Цивільне право України [Електр. ресурс]. – Режим доступу : <http://westudents.com.ua/knigi/tsivlne-pravo-tom-2-borisova-v.html>.

5. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України. Частина II. Станом на 15 січня 2014 р. / за заг. ред. В.В. Богатиря. – К. : Центр учбової літератури, 2014. – 640 с.

6. Рибчак О.І. Порядок відшкодування шкоди, завданої внаслідок перевищення меж необхідної оборони [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://rda.if.ua/n/viddil_nadzvyhajnyh_sytuacij/2013/02/05/view.

7. Ляшевська Л.І. Особливості зобов'язань з відшкодування шкоди, завданої особою в разі здійснення нею права на самозахист / Л.І. Ляшевська // Проблеми законності. – 2013. – Вип. 123. – С. 264-271.